

اورنجی سنہ

اورنجی صابی

دار الفنون الہیات فا کولتیر مجموعہ

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

تشرین اول — ۱۹۲۸

نہزادہ بائی اوقاف مطبعہ سی

۱۹۲۸

تورک منطقچیلری

استانبولده مدارس ثمانیه یعنی شیمدیکی تعبیر ایلله سکرز فاکولته تاسیس ایدلدیکی وقت، درس جدرانه منطقده ادخال ایدلمشدی . چونکه منطق تدریسی جائز میدردکیمدر ؟ مسئلهسی چوقدن حل ایدلمشدی . استانبولدن مقدم پانچنمز اولان بروسدهده مناستر ، قاپلیجه ویلدریم مدرسه لریله ادرنه نك اوچ شرفه لی ، اسکویک اسحق پاشا مدرسه لرنده منطق او قوتدیریلدوردی . حق مفق الانام وفاضل بنام ملاخسرو فانح سلطان محمدك امریله علامه ریاضی نصیرالدین طوسی نك اساس الاقتباسنی فارسیدن عربجه یه ترجمه ایدوب طلبه علومه اهدا ایتمشدی . بو کتابك مقدمه سنده حکمتك یعنی فلسفه نك بر نعمت ، و بونعمتک طوغری یه ایناتمق ، طوغری سوزی سویله مک وخیری ایشله مکدن عبارت اولدینی تصریح ایدلمشدی . واقعا اولجه معلم اول ارسططالیسک سکرز کنابدن مرکب اولان اورغانون ك برنجی کتانبنده کی قاته غوریاسلری یعنی اجناس عالییه داخل اولان مقولاتی متکلمین رد ایتدیکی ایچون سلف عننده منطق معتبر دکادی . انجق مؤخر کلن اسلام فیلسوفلری بومقولات بحثنی منطق دائره سی خارجه چیقاردقلرندن منطق تدریسنه موفق اولمشلردی . حق حجة الاسلام غزالی منطق بیلمه ین کیسه نك علمنده موثوقیت اولاماز دیمشدی . دها صوکرالری منطقک تحصیل فرض کفایه اولدیغنی بیلره روایت ایتمشلردی . اسلام عالمده یتیشن منطقچیلرک باشنده اولا خالص خاص بر تورک اولان ابونصر محمد بن طرخان فارابی کوریوروز . [وفاتی ۳۳۹] فارابی کندیسندن اول یونانجه دن ترجمه ایدلمش اولان منطق کتابلرینی شرح وغوامض مهمه سی حل ایتمش ، فیلسوف العرب (الکندی) نك [وفاتی سنه ۲۶۰] ا کلایامادینی نقطه لری کوسترمش ، وهر - ماده ده قیاسک ناصل استعمال ایدیله جکنی ایضاح ایتمش ، افلاطون ایله ارسطو فلسفه لری اوزرینه مهم اثرلر یازمش اولدیغندن معلم ثانی نامیله بحق کسب شرف وامتیاز ایتمشدی . فارابی منطقی رئیس العلوم عد ایدری . اونك وفاتندن ۳۱ سنه صوکرکرا طوغمش اولان ابن سینایی ده تورک عد ایدنلر وار . بن بو خصوصده قطعی بر فکره مالک دکلم . [۱]

[۱] Farabi est origine turqueet Avicenne est plutôt persan, Carra de veaux

ابن سینا یوزلرجه آناری ایچنده بالخاصه شفا سی ، نجاتی ، اشاراتی ، حکمت علائیه سی سایه سنده معلم ثالث و شیخ الرئیس عنوانلریله فلسفه عالمنده تقرر ایتمشدی . شفای بزم عالمی بر [بحر حضم وقاموس محیط اعظم] عد ایدیورلر ، ایشته بوفیلسوف ممتاز دخی منطقک خادم العلوم اولدیغنی سویله مشدی .

ابن سینا اسلام عالمنده فلسفه نی کالنه ایریشدرمش و کندیسندن صو کرا کیمسه یرنی طو تامام مشدی . بوجهتله صو کرا کانلر اونک اثرلری نتیبعدن باشقه برشی یاپامامشلردی . بونکله برابر ، بر حادئه فوق العاده اوانکشافک دوامنه مانع اولمشدی . 599 سنه هجریه سنده قارا قورومدن خروج ایدن بویوک قآن چنکیز خان جوشقون برسیل کی ممالک اسلامییه اوزرینه آقین ایدرک ماوراءالنهری ، خوارزمی ، خراسانی ، قندهاری تخریب ، اهاالیسی قتل عام و بخارا ، سمرقند ، بلخ ، هرات کی بویوک شهرلری تمللرینه قدر بیقیدردیغنی وقت ، بوتون مدرسه ، کتبخانه ، رصدخانه لری ده احیا ایتدرمشدی . اونک جفیدی هلاکوخان دخی 656 سنه سنده بغدادی ضبطایله بر ملیونه یاقین اهاالیسی قتل عام ایتدرمش و بغداد کتبخانه لرنده کی یوز بیکلرجه کتابی دجلیه ایتدرمشدی . بوتخریبات مدنیت و علم ایچون ناقابل تعمیر بر فنانق اولمشدی . واقعا هلاکو الموت قلعه سنده اسماعیلیرک النده محبوس اولان علامه مشهور نصیرالدین طوسی یی قورتاروب خدمته و حمایه سی آتته آلمش و اونک سراغده پک معروف اولان رصدخانه سی تأسیس ایلسنه مساعده ایتمشدی . نصیرالدین ابن سینا ک اشاراتی شرح ایتمش ، دمین عرض ایتدیکم کی منطقدن مستقلاً اساس الاقباسی یازمشدی . نصیرالدینک یتشدردیکی کاتبی نامیله معروف نجم الدین عمر بن علی القزوی « وفاتی ۶۵۰ » ده منطقدن مختصر بر متن قلمه آلمشدی . کاتبی بورسساله سی خواجه شمس الدین محمد نامنه تألیف ایتمش اولدیغندن اسمنی شمسیه قویمشدی . ایشته عصر لرجه مدت بوتون مدرسه لر مزده متنی و شرحلری اوقونمش اولان [شمسیه] رساله سی بودره فقط ییقلمش اولان اومعظم مدنیتک اسکی اقبال و شعشعه سی بونشریات ایله ناصل عودت ایده بیلیردی ؟ بونکله برابر ، دیگر بعض ارباب همت فضلا دخی عنعنه علمییه بی ادامه یه چالشمقدن خالی قالماملردی . بو همتلرک منطق جهننده کی آثارنی سویله خلاصه ایده بیلیرز :

۱ . قاضی سرالذج الدین محمود بن ابی بکر بن احمد الارموی [وفاتی ۶۸۲ قونییه ده] نک

بیان الحق ، مطالع الانوار ، و کتاب المناهج عنوانلی اثر لری هب منطق اوزرینه‌در . بو کتابلرک اک مهمی و مشهوری مطالعدر . بونک برچوق شرح لری واردر . بونلرک اک مشهوری شمس‌الدین اصفهانی نکلدر . بو ذاتک شرحی اوزرینه محمد شهاب یوسف ابن الفناری نک ، قاره داوودک ، مصنفک حاشیه لری واردر . [سنه ۶۷۴ - ۷۴۹ مصرده] .

۲ . افضل‌الدین محمد بن بابانور الخوینجی المصری خوینجی - مصرده قاضی القضاة اولوب ۶۴۱ ده وفات ایتمش اولان بو ذاتک تألیف ایتمش اولدینی کتاب الموجز ، کتاب الجمل ، کتاب کشف الاسرار ی هب منطق اوزرینه‌در . (جمل) منظومدر : [فقال هذه جمل تنضبطها قواعد المنطق واحكامه) متعدد شرح لری واردر .

۳ . قطب‌الدین الرازی التحتانی . - بو علامه بر ازاوول بحث ایتدیکم مطالع ارموی بی شرح ایتمش و بونی ایلمخانیه حکمدار لرلرندن سلطان خدا بنده نک و زراسندن غیاث‌الدین نامنه اتحاف ایلشدی . بو شرح طلبه علوم آراسنده متداول ایدی . قطب‌الدین ۷۶۶ سنه‌سنده ده شوق الشامده ارتحال داربقا ایلشدی .

۴ . مبارکشاه منطق . - قطب‌الدین الرازی نک کوله سی ایدی . صوکر اونی مکملاً اوقوتدیغندن مبارکشاه منطق نامیله اشتهار ایتشدی .

• (صدر الشریعه) عیدالله بن مسعود بن محمود صدرالدین المحبوبی الکرمانی (وفاتی ۷۴۷) صدر الشریعه بر از صوکر ا بحث ایده جکم سید شریف قدر برم علمامن اوزرینه نفوذ اجرا ایتمش بر ذاتدر . اک مهم بر اثری (تعدیل العلوم) ی در که بونک (تعدیل المیزان) عنوانلی حائز قسمی منطقدن بحث ایدر . بزم عالم‌المرن صدر الشریعه بی [امام همام و بحر قنقار ، فخر العلماء الاعلام ، نتیجه اسلافه الکرام ، سلالة اجداده العظام] اولارق وصف ایتدکن صوکر ا شوبله دیورلر : [وفی نفس الامر مرحوم مبرور بر بحر زاخر ایدی که قراری ادراک اولماز . و بر طور شامخ ایدی که ذروه‌سنه ارتقایه یول بولماز ایدی . فصل و تدقیقه آیت کبری و تحقیقه عروه وثقی ایدی] .

۶ . ابن واصل محمد بن سالم الحموی [وفاتی ۶۹۷ سنه‌سنده] نخبه الفکری منطق اوزرینه‌در .

۷ . کافیا جی محمد محیی‌الدین . - بو ذات اصلاً برغمه ایدر . مشهور سیوطی نک استاذی اولان بوتورک علامه سی ۷۸۸ ده طوغمشدر . ایران و تورکستانده کی عالم‌لردن تدرس

ايتىدۇكىن سوكرامصره كيتىمش واوراده كالات علميه سنى بوندن مصر علماسنه تصديق ايتىدۇمىشدر . سىوطى نك افاه سنه كوره كافيه جى علوم عقليه ، ادبيه و شرعيه ده وبالخاصه جدل ، منطق ، فلسفه و هيئتده امام كبر ايدى اونك حضورنده كيمه بو علملردن آخىرىنى آچامازمىش . كافيه جى نك پك چوق تصنيفاتى وارددر . منطقدن باحث اثرى ، (تهذيب المنطق) اوزرىنه يازدىغى شرحدر . [وفاتى ۸۷۹ سنه سنده] .

نهایت بوسايدىقم ذاتلرك فوقنده ظهور ايدن ايكي پك يوكسك عالم معارف اسلاميه عالمده يكي بر دور آچىشلردر . بونلرك بريسى سعدالدين ، ايكنچىسى سيد شريفدر .

سعدالدين تفتازانى

خراسانك تفتازان كوينده ۷۲۲ سنه هجريه سنده طوغمش اولان سعدالدين قوه فاطمه نك نادرا آيتشدرديكى عالملردن بريسيدر . ده پك كنچ ياشنده ايكن وسعت معلومات وجودت افكاريله امثاله تقدم ايدن سعدالدين زمانك يكي بر صاحب قرانى اولان امير تيموركوركان حمايه سى آلتنه آلمشدى . تيمورك ياننده اونك قدر هيچ بر كيمسه نك مظهر رعايت والتفات اولمايدىغى سويلرلر .

سعدالدين علوم اسلاميه ايجون يكي بر دور آچىشدى . بوسيله كندىسندن اول كان عالمده متقدمين ، كندىسندن سوكرام كنلرده متأخرين اسمى وىرلمشدر .

بونلكه برابر ، سعدالدينك مساعيسى دهها زياده علوم ادبيه و شرعيه مصر و ف اولديغندن علوم فلسفيه اسكى رونق وانكشافى كوسترمه مشدى .

تفتازانى نك اثرلردن اك مشهورى اولان [مقاصد الطالبين] اصول ديندن يعنى علم كلامدندره . تفتازانى بونى ۷۸۴ سنه سنده سمرقنده اكمل ايتمشدى . علامه بو اثرىنى بالذات شرح ايتىش و بونده علما آراسنده پك مشهور بر مسئله اولان [جذر اصم] مغلطه سنى ايراد ايتلىشدى . بزم عالم آراسنده پك مهم بر مسئله وارددر . حسن وقبح عقليميدره شرعيميدره؟ معتزله بيلورزكه بزم عقليه جيلرمزدر ، بونلر حسن وقبح عقلى اولديغنه زاهيدر . اشعريلر ايسه حسن وقبح شرعى اولديغى سويله مشلردى . بونلر مخالفلرى اولان معتزله يى رد ايجون بو جذر اصم مغلطه سنى ايراد ايتىشلردى . اكر حسن وقبح عقلى اولسه يدى شئ واحدده متنافى اولان ايكي شئك اجتماعى لازم كليردى كه بونك بطلانى

آشكاردر دىملاردى . آرقداشلارمزدن بىرسى مسئلەنى بالاىلاراف تدقيق وتحقيق ايدوب بوراده تفصيل ايتىش اولسەيدى بىزى پك زىيادە مستفيد ايتىش اولوردى . تفتازانى نك اثرلىرى چوقدر . ازجمله خطيب دمشقى نك معانى وبيانە متعلق تاختىص المفتاحنە يازدىنى مطول ادبا آراسىندە فوق العادە مشهوردر . فقط اونك موضوع بحثىز اولان منطقە عائد اثر مەھمى [تہذيب المنطق والكلام] ى در . اسەمەندە آكلاشيلوركە بوكتابك برنجى قىسمى منطق اوزرىنەدر . برمتن متين اولان بوكتاب بوتون شرق واسلام عالمندەكى مدرسەلرە در حال يايلىش و او قودلغە باشلامىشى . بر از اول بحث ايتديكم كاتىبى نك شمسىيەسى دە علامە تفتازانى نك ھمت قلمىيەسنە مظهر اولارق شرح ايدلمىشى . [۱]

سید شریف جرجانی

تفتازانى نك معاصرى ومانندى اولان سید شریف جرجانى استرآبا ددە ۷۴۰ سنەسەندە طوغمىشى . تحصىيانى مصرە كيدوب اكمال ايتىش و براز اول بحث ايتديكم مباركشاھ منطقيدن او قومىشى . (۸۱۶ فوتى) تفتازانى كى تيمور كوركەنك مظهر احترامى اولان واونك حضورندە تفتازانى ايلە برچوق دفعەلر علمى مناقشەلردە بولغان سید شريفك اك مشهور اثرى علم كلامدن قاضى عضدالدين الايجى نك موافقى اوزرىنە يازدىنى شرحدركە بزم اك مەھم فلسفە كىتابىمىزد . سید شریف منطقدن مستقلاً [غرە] اسەمەندە بر اثر يازدىنى كى شمسىيەنك شرحى اوزرىنەدە بر حاشىيەمى وارد . مدرسەلردە بوكا [كوچوك] حاشىيە دىرلردى .

ايشتە توركيە عالملىرى اوزرىنە نفوذى جارى اولان بوايىكى علامە ايدى . تفتازانى تيمورلەك ايلە برلەكدە توركيەيە كەلىش و بزم عالملىرە كوروشەرك ھېسە غلبە ايتىش اولديقندن اونك تاليفاتى مدرسە تدرىساتەندە اساس اتخاز ايدلمىشى . شو حالدە ايلك دوردەكى عالملىرى قارشىلارندە بالخاصە انيرالدين الەھرى نك ايساغوجىسىلە كاتىبى نك شمسىيەسى ، ارموى نك مطالعنى وديكر صابديغ منطق كىتابلىرىنى واستانبولە يرلىشدەن سو كرادە سەعدالدين تفتازانى ايلە سید شريفك كىتابلىرىنى بولمىلاردى . شىمىدى بزم عالملىرىمىزدن منطق كىتابى يازمىش اولانلىرى خبر وىرەيم .

[۱] تفتازانى سمرقەندە ۷۹۲ دە وفات ايتىش و جنازەسى سرخسەدە دفن ايدلمىشدر .

ملافنارى

بونلرك باشنده اولاشمىش الدىن فنارىنى كورىيورز . [۷۵۱ - ۸۳۴ بروسهده]
 تحصيلنى مصرده اكمل الدىن دن بيتيرمش اولان ملافنارى بروسهده دوندىكى وقت عهدسنة
 هم مناستر مدرسهسى مدرسلكى ، هم بروسه قاضىلىكى وهم بوتون توركىه نك مفتىلىكى كى
 اوچ مهم وظيفه وىرلمشدى . فنارى نك دىكر اثرلرندن بحث ايتىمىچكم . فقط اولك علم
 ميزان يعنى منطقدن رساله اثيريه يازدىنى شرحك عصرلرجه مدت مدرسلرده اوقونمش
 اولدىنى سويله مكله اكتفا ايدىچكم . فنارى براز اول بحث ايتدىكم قطب الدىن رازى نك
 شرح شمسىه سنى ده شرح ايتمشدى . سيد شريفك حاشيه شمسىه سى اوزرينده بر حاشيه سى
 واردر . شمس الدىن الفنارى كالات علميه سى سبيله مصر علما سندن ابن حجر وسيوطى كى
 بك معروف فاضللك صوك درجه مظهر احترامى اولمشدى .

حضر بك

اك بوپوك بر تورك عالمى اولان حضر بك سيوريحصار ليدر . اولامولانا يكاندن
 تحصيل ايتمش ، صوكرا سيوريحصار مدرسه سنده معلم تعيين اولمشدى . بوندن
 صوكرا عربستاندن كان بر عرب عالميله بروسهده پادشاه حضورنده ياپدىنى مباحثهده عرب
 عالمه غلبه ايتدىكىندن بروسهده سلطانيه مدرسه سى مدرسلكنه ترقيعا تعيين ايدلمشدى .
 استانبولك فتحى اوزريه ايلك قاضى اولان حضر بكدر . عقايد اسلاميه متعلق قصيده
 نونيه سى مشهوردر . حضر بك ارموى نك مطالعى عربجه دن فارسى لسانه فاتح سلطان
 محمدك امريله ترجمه ايتمشدر . [۲۴۸۸-۲۴۸۶] . فقط تحف شى !

فاتح نفتارانى نك اساس الاقباسى فارسيدن عربجه ترجمه ايتدىردىكى ماله بومطالعهده
 حضر بكه عربيدن فارسى به ترجمه ايتدىر مش . بونك سببى آكلايامادم . [حضر بكك
 وفاتى استانبولده ۸۶۳ ، ايوبده مدفوندر] .

مصالح الدىن قسطلانى ، على العربى ده حضر بكك تلاميدنددر .

خواجه زاده

اسمى مصلح الدين، شهرتى خواجه زاده. چونكه باباسى بويوك برتاجرايدى. باباسنك مسلكنى بىراقوب طريق علمه سالك اولمشدى. اكلال تحصيل ايتدكدن صوكرا حضر بكنك معيدى يعنى شيمديكى تعميرايله آسيستانى اولمشدى. خواجه زاده توركيه نك الك بويوك فيلسوفلارندن صاييله بيلير. ابن رشدك تهاقى اوزرينه يازدينى تهاقت اونك قدرت علميه سنك برهان جليدسيدر. شرح موافقه حاشيله يازدينى كې بيشاوينك متننده مهم بر شرحى واردرد. [خوجه زاده نك وفاتى ۸۹۳ بروسهده]

خيالى

خواجه زاده نك معاصرلارندن اولان بويوك برعالمده خياليدير. بوده حضر بكنك بروسهده سلطانيه مدرسه سنده معيدى ايدى. مؤخرآ ازنيق مدرسه سنه مدرس اولان خيالى نك حاشيه تجريدمايله حاشيه مقاصده تعلقاتى واردرد. دهاباشقه اثرلى ده متداولدر. [وفاتى ۸۷۵]. (۳۳) ياشنده

كوريلبوركه بزم برنجى دورده كى عالمريزك همتملى كنديلارندن اولجه يازلمش منطق كتابلرني ترجمه و شرحدن ويا اوزرلرينه حاشيله يازمقدن عبارت قالمشدى. بونكه برابر اون برنجى عصردن برى بوهمتهده كيوشه مشدى. چونكه مدرسه لرمزده رياضيه وعلوم عقليه اعتباردن ساقط اولمشدى. بوسيله كاتب چلبى (ميزان الحق) نده علوم عقليه نك لزومى اثبات صيراسنده منطق دنده بحث ايدر كن شويله دييور: [... وبونلرده فيكر ونظر طريقيله بحث اولتور. فكرده خطادن عصمت مصلحتى ايجون قانون استدلالات ونظري تدوين ايدوب نامنه (علم الميزان و منطق) ديديلير. ميزان ومعيار علومدر. علامه سيد جرجانى قولنججه برعالمكه علمى بو وزن ومعيار ايله عيار ايله ميه آنك علمنه اعتداد واعتبار يوقدر. اول اجلدن اكثر محققين وجوبنه ذاهب اولديلير. وعالم منطق مقصود بالذات دكدر. مقاصدى تحصيله وسيله وآلتدر. مبدأ فطرتدن برى طوايف وائم يئنده قرار داده علوم ضروريه وحقيقه وبرهانيه در.]

ينه كاتب چلبى نك ويرديكى تفصيلاتدن آكلايورزكه كندى زماننده كى عالمدر درس

اوقورکن شاید مسئله ده حکمت و ریاضیه تماش ایدن جهتلر وارسه جهل لرندن بونلر
فلسفه در دیوب اوراسی آتلا لرلمش .

شو حالده بوندن اوتوز قرق سنه اولکی منطق و فلسفه ده کی هیچلکمزک سبیلرینی
قولایجه آکلامش اولورز .

شیمدی صوک سنه لر قدر یازلمش اولان اثرلری صایاجقم .

۸۹۱ ده بروسه ده سلطانیه مدرسه سننده مدرس ایکن وفات ایتمش اولان سینوبلی
الیاسک شمسیه حاشیه سی ایله مقاصد تفتازانی یه حاشیه لری .

۸۵۴ ده بروسه ده ییلدیرم مدرسه سننده مدرس ایکن وفات ایتمش اولان قاره جه احمدک
سید شریف ایله تفتازانی نک شمسیه شرحلرینه حاشیه لری ، رساله اثیری شرحلرندن
کاتبی نک شرحنده حاشیه یازمشدر .

۸۹۳ ده شامده وفات ایتمش اولان عینتابلی عبدالرحمنک شمسیه شرحی .

۹۴۸ ده بروسه ده وفات ایتمش اولان مدرس ایزمیتلی قاره داودک تصورات و تصدیقات
اوزرینه حاشیه لری ایله شرح التهذیب اوزرینه حاشیه لری ، سید شریفک کوچک حاشیه سی
اوزرینه حاشیه سی ده واردر .

قاره داود بروسه ده قاسم پاشا وقایلیجه مدرسه لرنده ، طربزون مدرسه سننده وادرنه نک
اوج شرفه لی مدرسه سننده مدرسلک ایتدکن صوکر استانبولده مدارس ثمانیه ده مدرسلک
ایتمشدر .

طاشکوپری زاده احمد افندی

احمد افندی سیدی افندی اوقومش و اجازت آلمش ، مسلک تدریسه کیرمش ،
دیمتوقه ده اوروج پاشا مدرسه سنه ، ۹۳۲ سنه سننده استانبولده حاجی حسین زاده مدرسه سنه ،
۹۳۶ سنه سننده اسکوبده اسحق بک مدرسه سنه ، ۹۴۴ ده عتیق معطفی پاشا مدرسه سنه ،
۹۴۶ ده استانبولده مدارس ثمانیه یه تعیین اولمشدی .

احمد افندی نک بر چوق اثرلری واردر . منطقدن باحث اثری (الجامع) ی در .
[وفاتی استانبولده ۹۶۱ سنه سننده] .

۱۰۲۵ ده بوسنه ده کی آقحصارده وفات ایتمش اولان حسن الکافی نک کافی فی المنطقی .

۱۰۲۴ ده وفات ایتمش اولان عبدالرحیم شیروانی نک منطق رساله سی .

۱۰۴۶ ده استانبولده وفات ایتیش اولان حلب ملالقندن منفصل بوسنه لی علامک محمد بن موسی نک شمسیه شرحی .

قوله لی سکوتی محمد افندینک جامع الشروحی .

۱۱۰۴ ده بلغرادده حربدن دونوشده شهیداً وفات ایتیش اولان ازمیرلی سلیمان افندینک منطق وساله سی .

۱۱۲۰ ده بروسه ده وفات ایتیش اولان اسحق خواجہ سی احمد افندینک تفتازانی نک تهذیبنه تعلیقانی .

۱۱۴۳ ده استانبولده وفات ایتیش اولان یانیه لی اسعد افندینک ترجمه لری :

بو اسمده براز توقف ایده جکم . بیلورز که استانبولده نو شهرلی داماد ابراهیم پاشانک دورنده علمی ترقی ایتدیرمک ایچون پک چوق چالیشلمشدی . تجدد پرور و محب ترقیات اولان بو صدراعظم عالم وادیبلری حمایه ایدر واونلری کتاب ترجمه سنه تشویق ایله ردی . ابراهیم پاشانک بوتشویقانه مظهر اولانلردن بریسی ده یانیه لی اسعد افندی ایدی . اوزمانک شیخ الاسلامی یکیشهرلی عبده افندی ده (ایوب سلطان) مدرسه سنده مدرس اولان یانیه لی عالمی بوایشه تشویق ایتمشدی . بورغبت اوزرینه یانیه لی اولا ارسططالیسک منطق اوندن صوکر اکتب ثمانیه سی ، شارحی قاره فربه لی (یوانیس فوتینوس) ک آثارینه ده مراجعت ایدرک متن یونانیسندن عربجه یه ترجمه ایتمشدی . اسعد افندی استانبولده بولنان و یونان لسانی ای بیلن بعض روم عالملرندن بولسانی مکملأ تحصیل ایتمشدی .

بو سایه ده فلسفه کتابلرینی متن اصلیلرندن تدقیق ایدن بویوک عالمز قارابی ایله ابن سینانک ترجمه لرنده سقامت و یونانجه کتابلرینک اصولنه غیر مطابق ومشوش اولدیغی سویله یور . علوم حکمیه علوم برهانیه دن ایکن بزم عالمک بونی علوم ظنیه وبلکه وهمیه درجه سنه چویردکرندن شکایت ایدیور . بو یانیه لی فاضل کاشکه بونلری تورکجه یازمش اولسایدی . فقط اووقت لسان تدریس عربجه ایدی . تورکجه ده یازمش اولسه ینه عربجه تدریس ایدلمش اولاجمقدی . ارسطونک منطق کتابلری بیلورز که شونلردر .

۱ . قاته غورسیایس یعنی مقولات .

۲ . پهری ارمیناس یعنی کتاب العبارة Péri erminias

۳ . برنجی آنالیتیک یعنی تحلیلی القیاس Protèra analitika

ايستەرا آنالىتىكا برهاندن باحثدر Syllogisme

۴ . طوييق يعنى جدل .

۶ . سوفيسطيقا يعنى حكمة المموهة ياخود سفسطه (پەرى سوفيستيقون)

۷ . رەتوريك يعنى خطابه

۸ . پوئتيك يعنى شعر .

كتب عثمانیه ده ارسطونك حكمت طبيعیه سیدر .

اسعد افندی منطق دن (شرح الانوار) ى ده ترجمه ايتمشدى .

اك مشهور رياضيه جيلرمزدن

كذبوى اسماعيل افدينك برهانى

۱۰۹۳ ده وفات ايتمش اولان سليمانيه مدرسى اسكدارلى مدرس جلب مصطفى

افدينك برهان تمامع اوزرينه رساله سى، اشكال اربعه اوزرينه رساله سى

۱۱۹ ده موستارده وفات ايتمش اولان موستارلى مصطفى افدينك شرح جديد عنوانيله

معروف شمسيه شرحى

۱۱۴۹ ده اسكدارده وفات ايتمش اولان محمد امين افدينك قاره خليله حاشيه سيله

اجزای قضیه رساله سى مطبوع

۱۱۴۵ ده وفات ايتمش اولان مرعشلى ساچاقلى زاده محمد افدينك منطق اوزرينه

(تقرير القوانين) ايله عرائس اسمنده كى ايكي اثرى

۱۱۵۱ ده استانبولده وفات ايتمش اولان يکيشهرلى ولى الدين بن مصطفى جارالله

افدينك كتابى . ولى افندی ملافتارى نك فواندى اوزرينه يازلمش آلتى مشهور حاشيه ينى

طوبلامش ، اونلره كنديسى ده بر حاشيه علاوه ايتمش ، هېسنه بردن سياره سبعة اسمنى

ويرمش . بو آلتى حاشيه شونلردر : ۱ عبدالرحيم شروانى نك حاشيه سى ۲ . حافظ

عمادى نك ۳ . كندى استادى عبدالرحمن الكردى نك ۴ . فاضل مشهور شهرلى

زاده نك ۵ . طرسوسينك ۶ . مدقق مشهور قاره خليلك حاشيه لرى در . بونلردن

اك اوزون حاشيه قاره خليلك ايتمش . فقط ولى افندی اونندن ده اوزون بر حاشيه

يازمش اولديغى سويله يور . (فواند الفناريه) برازاوول بحث ايتمش اولديغى (شمس الدين

محمد الفناى (نك ياخود قيصهجه ملا فناى نك (ايساغوجى) رسالهسى اوزرينه يازدىنى
شرح نك اسميدر . ايساغوجى رساله سته اثيرالدين مفضل بن عمرالابهرى طرفندن (وفاتى
۷۰۰ سنه سنده) تاليف ايدلمش اولدىنى ايجون رساله اثيريه دخى ديرلر . فناى نك
شرحى اوزرينه يازلمش مشهور بى حاشيه ده (قول احمد) كدر .

عربانى على افندي نك شاكردى اولوب ۱۱۶۱ ده وفات ايتش اولان بروسهلى
عبدالرحمن رحى نك منطقدن قول احمدك رسالهسى اوزرينه حاشيهسى
بخارى شريفك شارح مشهورى آماسيهلى يوسف زاده عبدالله حلمى افندي نك قاره
داود اوزرينه حاشيهسى

۱۱۹۰ ده استانبولده وفات ايتش اولان آلاشهرلى عثمان افندي نك منطق رسالهسى
۱۲۰۲ ده اسكدارده وفات ايتش اولان اسپرلى عمر افندي نك لسان الانسان ايله
معين الاخوان .

۱۲۲۸ ده يته اسكدارده وفات ايتش اولان اخىخلى عبدالله ضياءالدين افندي نك
مباهج الاخوان و منهاج قوانين الميزانى

۱۲۲۲ ده مغنيساده وفات ايتش اولان قاره محمود افندي نك ايساغوجى شرحى مغنى
الطالبى . بورساله نك عباردهسى قولاي اولديغندن طلبه آراسنده مشهور ايدى .
۱۲۴۳ ده ادرنده وفات ايتش اولان اسكيجى زاده على مدحى افندي نك ايساغوجى
شرحى .

۱۲۴۴ ده وفات ايتش اولان فيلورينهلى منطقى مصطفى افندي نك شمسويه نظيرهسى

۱۲۵۸ ده وفات ايتش اولان كونجى زاده قاسم افندي نك رساله الحججسى

۱۲۵۹ ده وفات ايتش اولان قاره اغاچلى رشدى احمد افندي نك ايساغوجى شرحى
تحفة الرشدىسى .

۱۲۶۵ ده وفات ايتش اولان توقادلى سيد على عمر بن صالح الفيضى افندي نك
ايساغوجى شرحى (درالناجى) سى .

۱۲۵۹ ده ماردينده وفات ايتش اولان ماردىن مقبىسى سيد عبدالسلام افندي نك
خلاصة المنطقى .

مرعشلى محمد افنديك عصمة الازهان ، علم الميزاني ، سلامة القلوبى ، فتح الباني
« ايساغوجى شرحيدر »

١٢٧٢ ده دكزليده وفات ايتمش اولان عثمان عبدالمنان افنديك تهذيب المنطق شرحى
اولان خلاصة المنطق

١٢٨٣ ده مغلده وفات ايتمش اولان حاجى حمزه زاده محمد افنديك منطقده كى
قياسلره دائر جدولى

١٢٩٨ ده مدينده وفات ايتمش اولان شيخ الاسلام وفاضل بنام آقشهرلى حسن
افنديك منطقدن عزيزيه اليه بونك شرحى اولان يوسفياسى ومنظوم احكام مرعيه سى
خربوطلى يوسف شكرى افنديك برهان كلبوى شرحى اولان ناموس الايقانى
صوك منطق كتابلى ده شونلردر :

ذريعة الامتحان ، شمسيه شرحى ميزان الامتحان وايساغوجى شرحى « بروسه لى احمد
صدقى افدينكدر وفاتى ١١٣٢ »

فناى شرحى خلاصة الميزان مؤلفى ادرنه مفتيسى محمد فوزى افندى
غاية البيان فى علم الميزان مؤلفى چركس شينى زاده محمد توفيق افندى « وفاتى ١٣١٩ »
سيلدتوتى نك تصوراته دائر حاشيه لرى اوزرينه حاشيه لى مؤلفى خربوطلى عبدالحيد
حمدي افندى .

ميزان الازهان مؤلفى شيروانى خالص افندى « وفاتى ١٣٣١ »

تهذيب المنطق شرحى مؤلفى كوراني طه افندى « وفاتى ١٣٠١ »

برهان كلبوى مترجمى خربوت متصرفى عبدالنافع افندى - بو ترجمه بى صدر اعظم
سعيد باشا سلطان حميد ثانياه عرض ايدوب طبعى ايجون اراده سنى آلمش ومترجمه نشان
ويردرمش . بونك اوزرينه ترجمه طبع ايدلمشدر . فقط ظنمجه عربجه سى توركجه سندن
دها قولاي آكلاشيلاجق .

ميزان العدل مؤلفى انكليز خواجه عبدالكريم افندى « وفاتى ١٣٠٣ »

تصديقات اوزرينه شرح مؤلفى كوردسلى حاجى خليل افندى « وفاتى ١٢٩١ »

توركجه خلاصة منطق مؤلفى دياربكرلى سعيد باشا « وفاتى ١٠٣٨ »

تورکجه مختصر منطق مؤلفى شىروانى احمد حمدى افندى « وفاتى ١٣٠٨ »
 بو صوك مؤلفلرک هيسنه فائى اولان نجه يکى حاشيهلر مؤلفى کليسىل خواجه زاده
 عبده انورى افنديدر . عمرىنى منطق تدريساتنه صرف و ١٣٠٣ ده وفات ايتمش اولان
 بو استاد منطقك عربجه لساننه مخصوص اولماديغنى اثباته چاليشمش و کتابلرنده بىک يىللق
 اورنك مثاللرک يرينه يکى مثاللر ایراد ايتمشدى .

صوك سنه لرك مهم بر منطق مؤلفى ده جودت پاشا مرحومدر . پاشانك اورنا مکتىبلر
 ايچون يازمش اولديغى معيار سداد اسكى عربجه منطق کتابلرينك تورکجه اك کوزل
 برخلاصه سيدر .

جودت پاشازاده سداد بکک (ميزان العقول فى المنطق والاصول) ده اوروپا طرزنده
 يازمش ايلك منطق کتابىز اولمق حيثيتله حائز اهميتدر .

بو صيراده چامبيچ اوخانس افندينك ده مفتاح الفنونندن ده بحث ايدىلك لازمدر .
 اوروپا لسانلرندن ايلك ترجمه ايدىلن منطق کتابى بودر . وجدأ کوزلدر . کتابك
 باشنده اوزمانك اك بويوك عالمينك تقريرلرى واردر . فقط غريب شى ، بو تقريرلرک
 هپسى عربجه ، بوندن باشقه هيچ بريسى مترجمك اسمنى ذکر ايتمه يور . بو تقريرلرى
 يازان حضرتلر غالباً عربجه يازمقله قدرت علميه لرى کوسترمك ايسته مشلر ! اوندن صوکر
 برارمى نك کوزل بر منطق کتابى يازماسنى غالباً چکمه مشلر ، يا خود ناصل اولور برخرستيان
 منطق يازمش ، بو تعصبلرينه طوقونمش ؟ بيلمک مترجمك اسمنى صاقلامنى باشقه درلو
 تاويل ممکنيدر ؟

سزه شيمدى برده منظوم منطقدن بحث ايديم . ظن ايدرسيم مؤلف بونى طلبه نك
 سهولتله ازبرله يه بيلمى ايچون يامش . اساساً عربجه ده منظوم منطق واردر . ابن سينا نك
 ارجوزه سى ، وسلم كى . تورکجه منظوم منطقك نمونه اولارق بعض پارچه لرى کو-تره يم .

منطق الطير

حقى عرفان منطقى عرفانه موقوف اولدى تا
 ايشته واجبدر سكا ميزانى تحصيل ايلك
 بو حکم طى وسائطله ايدر عرض نقى
 جائز اولماز چونکه موقوف عليه بيلمک

بیلیمه یه نك ایلر عرضانی قبول شك وظن اولور او کرداب تقلیدده گرفتار محن
همده جمله علمه معیار اولدیغندن بیعناده اولمادی بر مسئلهیه عقلاً آنسز اعتماد .
بلکه ادنی بر خصوصده آکا محتاجدر کشتی نيك وبدی بر برندن فرقدر آنك هرايشی

بوندن صوکرنا منطقك اوصافی ایچون شوپله دینیور :

وصفیدر اولمق آنك منسوب ذات ویا عرض دائماً موضوعله غایتدر آنلردن عرض
اولمادی ماهیتی بر علمك آنلردن بری بر برندن فصل ایدر انواع علمی هر بری
طالب و مطلوبی اجمال اوزره آنلردن مفید ممکن اولماز اولماق آنلردن اخوان مستفیده
دیكله علم منطقك ماهیتی بی تعب وغم بحث عن الاحوال تصدیق وتصوردر نعم
دیندی محصوراتی تحقیقه قضایا مطلقاً یا حقیقه اولور یا خارجیه دائماً
اولدی حکم اولده افراد مقدر اوزره هم خارجاً موجود ومعدوم اولماسی بر در نعم

ایساغوجی نه ایش ؟

جنس وفصل ونوع و خاص وعرض عام

جمله را ایساغوجی کردند نام

شو ویردیكم ایضاحات اوزرینه حکم ایده بیلیرزکه بزده منطق اوزرینه مهم بر کتاب
یازلما مشدر . فی الحقیقه دیگر علملر اوزرینه ده اساسلی ومهم بر کتابمز اولما یجه منطقدن
اویله بر اثر ناصل وجوده کله بیلیدی ؟ فضله اولارق بویوک ادیبلر مزدن بعضیلری خلقی
حکمت وفلسفه دن صوئومه چالیشمشلردی . مثلاً نای باقیکز نیدیور :

اویله بر علم چالشکم مطلق آنی برسن بیله سن بردخی حق

حکمت وفلسفه دن ایله حذر اولیا نسجه سنه ایله نظر

نفس پاک عزیزان طریق ایدر انسانی قرین تحقیق

تمنی

قازان علماسندن شهاب الدین مرجانی اسمنده بر ذات واردی . بو ذات [وفیه لاسلاف]

اسمىندە مەھم وەىرىجە برائىر يازمىشدى. بۇندە منطق بىخىندە مۇئاخىرىنى شىدئە تەنقىد ايدىيور
و حقيقت حەقىق آ كلاماشلر بوسىبىلە علمك رىكودىتە سبب اولمشلر دىيور. مىرجانىك
بۇ مطالەسىنى بىندە كىزدە قبول ايدىيورم . مۇئاخىرىن علما حقيقتە ذەنلىرى اويوشدرمىشلر
و علمى طورغون برىئالەدە برامىشلردى . ھەلە بۇدە بوسىبوتون سوندىرمىشلردى . بوجەتە
فەلسەفە مەنسۇب كىنىچ آرقداشلىرىمىزك فۇقۇلە عادە مىسالى صەرفىلە كىتەبخانە مىرفامىزى
غاندەلى ، جەدى و مەظم فەلسەفى ائىرلەدە دولدورمىلىرىنى تەنى ايدىرم .

ذيل

منطق، كىتابلىرىمىزدە بويۇك و كۈلۈچ بر ياكى شىئەنى نۇنە اولارق كۈستەرمك اوزرە
(اسكەلىپ) لىك ائىرنىن بر مىھىفەنى نەقل ايدە جەكم . بۇرسالە كۈپرەلى كىتەبخانە سىندە عاصم بىك
كىتابلىرى آراسىندە ۲۷۹ نومۇردە مەقىد و مەھفۇظدار .

[« باب » ايساغوجى مەلۇم اولاكە علم منطقى زىبان سىريانىدن لسان عربىيە تەرجە ايدىن
حەكىمك اسمىدر . بۇ تەقدىر اوزرە مەدۇنە مەدۇنك اسمىلە تەسمىيە قىيلىندن مىجاز مىرسىلدر .
ياخۇد مىرف مەنقۇلدر . بۇوجە علامە فەخرالرازى حەضر تەلرىندن مەنقۇلدر . ياخۇد ايساغوجى
مەترجم حەكىمك تەلىم ايتىدىكى پىسروغلامك اسمىدر كە ھەران تەلىم و خەتاب و قەندە يا ايساغوجى
الكلام كەندا و كەندا دىردى . بۇ تەقدىر جە مەتەلمك اسمىلە مەيتەلم بە شىئە تەسمىيە قىيلىندن در ،
ىنە مىجاز مىرسىلدر ياخۇد مىرف خەصدر . بۇوجە حەكمەلەىن شەارى مىولانا مەباركشە
حەضر تەلرىندن مەنقۇلدر . آئىلر دىخى مىولانا قەطب الشىرازى الاكبر حەضر تەلرىندن نەقل ايدىرلر .
ياخۇد ايساغوجى زىبان سىريانىدە اۇچ لفظدن مىركىدر ، اولكىسى ايسى كە مەمىر خەتابىدر
عەربىدە انت كى . ايكىنجىسى اغوكە مەمىر مەتەلم و خەدەدر عەربىدە انا كى . اۈچىنجىسى
اجى اصلەندە اكى ايدى ، كافك جىمە قەرب مەخرىجى اولدىغىندن كاف جىمە قەلب اولنوب اولندە
اولان ھەمزە دىخى على غىرالقياس اسقاط اولنوب جى اولدى بۇ تەقدىر اوزرە مەلم و مەتەلم
و تەلم كەھدن عەبارت اولدى . بەدە مەترجم حەكىم علم منطقە نام وضع ايدى و مىعرف و جە
التەسمىيە بما ذكرنا اولاكە . ياخۇد ايساغوجى زىبان سىريانىدە بىش ورقلى بر غەجەك اسمىدر
بەدە علم منطقدن جىزۇ اولان كىيات خەمە تەسمىيە اولندى .]

اسكەلىلىك فەخرالرازى بە، مەباركشە منطقى بە، قەطب شىرازى بە اسناد ايتىدىكى بواضاحلر
نەقدەر ياكى شەدر . چۈنكە ايساغوجى رسالەسى فەلسوف (پۇرفىرىيوس) ك ائىدر .

مشهور پلوتينيوس Plotin ك شاگردلاردن اولان صور Tyr لى پورفيرىيوس ، ارسطونك
برچوق كىتابلىرىنى شرح ايتىش اولان برطلمدر . بوشرحلاردن بريى ارسطونك مقولاتى
اوزرينه يازدىنى مدخلدركه ايسته ايساغوجى بوندن عبارتدر . سريانى دكل يونانى اولان
يوكله عينا مدخل معناسنده . حق بوسالهنك برعباردهسى قرون وسطاده ره آليستلر ايله
نوميناليستلر آراسنده كى شدتلى نزاعه سبب اولمشدى . [پورفيرىيوسده صور قصبه سسنده
۲۳۲ سنه ميلاديسنده طوغمش وروماده ۳۰۹ ده اولمشدى] .

محمد علي عيني

